

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI (SAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2014

LIMPOPO

MEPUTSO: 120

NAKO: 2½ diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 14.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO tše NNE, e lego ya A, ya B, ya C le ya D.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Kakaretšo	(10)
KAROLO YA C:	Thutapolelo le Tšhomišopolelo	(40)
KAROLO YA D:	Dingwalo	(40)

2. Araba dipotšišo go tšwa dikarolong KA MOKA.
3. Thoma karolo ye NNGWE le ye NNGWE letlakaleng le LEFSA.
4. Thalela fao karolo e felelago gona.
5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.
6. Tshela mothalo mafelelong a karabo ye NNGWE le ye NNGWE.
7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.
8. Nako yeo e šišinywago:
KAROLO YA A:	Metsotso ye 50
KAROLO YA B:	Metsotso ye 30
KAROLO YA C:	Metsotso ye 40
KAROLO YA D:	Metsotso ye 30
9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

- 1.1.4 Hlaloša mantšu a a latelago:
- (a) Šarakana. (1)
 - (b) Boemafofane. (1)
- 1.1.5 Na Malose le Mothuhu ba kopantšwe ke eng? Hlaloša. (2)
- 1.1.6 Na sekapolelo se 'lentšu la thaga' se re botša eng ka lentšu la Malose? Kgetha karabo ya maleba:
- A Lentšu la makgwakgwa.
 - B Lentšu le bose la go theeletšega.
 - C Lentšu la go se be bose.
 - D Lentšu le le koto. (2)
- 1.1.7 Kgetha ntlha yeo e sepelelanago le bohlokwa bja mmino.
- A Mmino o homotša motho yo a tshwenyegilego.
 - B Mmino o nyamiša batho ka nako ya meletlo.
 - C Mmino o dira batho gore ba se bine.
 - D Mmino o dira gore batho ba lwe ka bobona. (2)
- 1.1.8 Mothuhu o memile Malose go tla seteišeneng go tlo opelela batheeletši ka nepo ya go:
- A Tloša Malose mmileng.
 - B Kwagatša le go abelana bokgwari bja Malose.
 - C Go laetša tlaišego ya bagolofadi.
 - D Go thabiša bagolofadi ba bangwe. (2)
- 1.1.9 Kgetha ntlha mabapi le mphiwafela wo o abelwago digole le batšofadi.
- A Mphiwafela o abelwa batho ka moka le bao ba tšwafago.
 - B Mphiwafela o dirišwa ke mmušo go goketša batho.
 - C Mphiwafela o abelwa batho bao ba palelwago ke go itšhomela ka lebaka la bogolo le bogole.
 - D Mphiwafela o hlohleletša kgolo ya setšhaba. (2)
- 1.1.10 Laetša ka fao Malose o kgonnago go amogela bogole bja gagwe. (2)
- 1.1.11 Hlaloša Malose ka mantšu a gago. (2)
- 1.1.12 Ge o ka ba mogaši bjalo ka Mothuhu, ke eng seo o ka se dirago ka batho ba go swana le boMalose? (2)
- 1.1.13 Na ke tshwanelo gore digole di dule mebileng gomme di kgopele boradifatanaga tšhelete? (2)

- 1.2 Lebeledišiša seswantšho se sa ka tlase gomme o se tswalanye le dikarabo tša gago.

[Being Healthy: Letl: 221]

- 1.2.1 Na batho ba ba mo kae? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.2.2 Hlaloša tiragalo ya seswantšho se. (2)
- 1.2.3 Na batho bao ba laeditšwego ba tswalana bjang? Hlaloša maikutlo a gago. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Badišiša temana ye e latelago gomme o ntšhe dintlha tše di ŠUPAGO tše di ka thušago batho go hlokomela tlhago.

HLOKOMELA:

1. Ngwala dintlha tše ŠUPA.
2. Šomiša mantšu a gago.
3. Nomora mafoko a gago go thoma go 1–7.
4. Ngwala lefoko le LENGWE le le LENGWE mothalading wa lona.
5. Kakaretšo ya gago e se fete mantšu a 60.
6. Laetša palo ya mantšu ao o a šomišitšego mafelelong a kakaretšo ka mašakaneng.

Diphetogo tše nnyane di dira phapano maphelong a batho le go tlhago ka boyona. Ka mehla le ka mehla go opelwa koša ya go hlokomela tlhago. Tlhokomelo ya go šomiša dikhemikhale tša go nkgga kudu ge go hlwekišwa ka dintlong tša rena e elwa hloko. Batho ba rata le go šomiša dinkgišabose tše bogale tše di fetšago di ama tlhago.

Didirišwa tša rena tša mohlagase a e be tše di sa jago mollo kudu re bone ge re ka se fenywa ntwana ye. Go bohlokwa go ka itlwaetša go dira dirapana tša rena tša merogo gomme re boe re tšee ona matlakala ale a go omelela le melora re dire manyora ka tšona. Go bjala mehlare le gona re go hlokomele go tla re šireletša.

Ge e le polastiki yona ga ke tsebe gore batho ba e ratela eng. Ba rwala merwalo ka yona kganthe go ka no šomišwa mekotlana ya mašela ya go direlwa ruri. Go bohlokwa go se šomiše meetse bošaedi. Go kaone go hlapela ka šawareng go na le gore re tlatše pafo meetse. Meetse ona ao re ka nosetša ka ona. Ka mokgwa wo tlhago ya rena e tla kaonafala.

[Boitlhamelo]

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO**POTŠIŠO YA 3**

3.1 Lebedišiša papatšo ye gore o kgone go e tswalanya le karabo ya gago.

Difolete tša Thamagana
Etle o itemogele go phela bjalo ka kgoši.
Le wena o ka kgona!
– Re hlokomela dinyakwa tša gago ka moka:

O lefa fela R2 999,00 ka kgwedi.
Dikamora tše pedi ke R4 999,00
Mabaka le dipeelano di tla latelwa.

Romela sms go 43439 goba re hwetše mo go 41 Mmileng wa Steve Biko.
Tshwane

[Boithamelolo]

3.1 Ke eng seo se bapatšwago fa? Kgetha karabo ya maleba.

- A Mehlare le bjang.
- B Moago wa hotele.
- C Moago wa maikhutšo.
- D Madulo a difolete. (2)

3.2 Papatšo ye e lebišitšwe go sehlopha sefe sa batho? (2)

3.3 Efa ntlha E TEE ye e tlogetšwego papatšong. (1)

3.4 Ke eng seo se ka huetšwego batho go kgeregele se bapatšwa? (1)

- 3.5 Ke ka lebaka la eng go dirišitšwe ditlhaka tše dinnyane papatšong? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 3.6 Ke ka lebaka la eng mmapatši a dirišitše leswao la makalo? (2)
- [10]

POTŠIŠO YA 4

Lebelela khathuni ya ka tlase o be o badišiše mantšu a ka dipuduleng gore o kgone go amanya dipotšišo tša go latela le yona.

[Inthanete le thulaganyo ya boithamelolo]

- 4.1 Batho ba khathuning ye ba amana bjang? Kgetha karabo ya maleba:
- A Ke monna le mosadi ka lapeng la bona.
 B Mošomi wa mosadi le mongmošomo wa gagwe wa monna.
 C Mosadi le monna bao ba sego ba aga motse.
 D Ga ba amane ka selo. (1)
- 4.2 Lefelo le ba lego go lona ke kae? Efa mabaka a MABEDI go thekga karabo ya gago. (3)
- 4.3 Laetša maikutlo a mosadi seswantšhong sa 3. Fahlela karabo ya gago. (3)
- 4.4 Go ya ka wena bohlokwa bja go thušana mešomo ya ka gae ke bofe? (1)
- 4.5 Mothadi wa khathuni o tšweletša bjang go tšea lehlakore ga motho a sa gopodišiše? (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5

- 5.1 Bala temana ya ka tlase gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

Lefela ke lesogana la mabadibadi. Ka ganong ke bohubeu fela. O re swi! Ere le meetse ga a a tsebe. O tla hlapa neng a duletše go utswa? Ke kgoši ya basenyi. O thomile go utswa a sa na le mengwaga ye senyane a rutwa ke mogolo wa gagwe yo a bolailwego ka sethunya. Batswadi ba bona ba hlokošetše kgale ka go bolawa ke pelo. Ka ga gabo go šetše yena fela. O re go utswa go a mo tsefela ebile ga go mo swabiše. O tsene a etšwa dikgolegong, madulo ga a nao ka gore o dula a tsongwa ke maphodisa ka dithunya le dimpša. O no fofa mo nageng bjalo ka nonyana. Ge a tšwelela batho ba a tšhaba. O dula Gauteng gomme motseng wa gabo, Mpumalanga, ba kwane gore yo a ka mmonago a letše nakana ba mmiletše maphodisa a mo sware. Bafsa, a re tlogeleng go šomela dithaka re tsene sekolo.

[Boitlhamelo]

- 5.1.1 Kgetha karabo ya maleba. Lentšu le bohubeu le ra:
- A Go nka ka ganong.
 B Go hloka meno.
 C Go ruruga leleme.
 D Go tšwa madi ganong. (1)
- 5.1.2 Hlaloša mebolelwana ye:
- (a) O re swi. (1)
 (b) Ke kgoši ya basenyi. (1)
- 5.1.3 Tsopola mohlala o TEE wa lefoko leo le tšilego ka kganetšo. (2)

- 5.1.4 Nyaka mohlala wa dikarolopolelo tše mo temaneng:
- (a) Lehlaodi la palo. (1)
 (b) Lehlathi la nako. (1)
 (c) Leamanyidiri. (1)
- 5.1.5 'Yena' Ke mohuta ofe wa lešala? (1)
- 5.1.6 Tsopola lefoko le le tšweleditšwego ka modirišotaelo. (1)
- 5.1.7 Fetolela lefoko le go polelotebanyo: 'O dula a tsongwa ke maphodisa.' (2)
- 5.1.8 Ngwala lefoko le ka lebaka le letlago: 'O tsene a etšwa dikgolegong.' (2)
- 5.2 Lebelela seswantšho sa ka tlase gore o kgone go se tswalanya le dikarabo tša dipotšišo tša go se latela.

[Skyways: Letl: 73]

- 5.2.1 Hlaloša tiragalo ya seswantšho se. (2)
- 5.2.2 Seemo sa bophelo bja bana ba se ka hlalošwa ka tsela ye:
- A Barutwana ba go tšwa malapeng a go huma.
 B Barutwana ba go tšwa malapeng a go hloka.
 C Ke bašomi mašemong
 D Ke bašomi meepong. (2)
- 5.2.3 Hlaloša polelommele ya mosadi yo a lego seswantšhong se. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 40

KAROLO YA D: DINGWALO**DIKANEGELOKOPANA****POTŠIŠO YA 6: KE BOPHELO – SJ Chokoe**

Mo karolong ye, araba dipotšišo tše PEDI fela, 6.1 GOBA 6.2 GOBA 6.3 GOBA 6.4.

6.1 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA A**A IKADIETŠA**

'Tate, nna ga ke sa ya sekolong. A ke re mahumo a ka moka ke a ka? Mma o mpoditše, a ba a mpotša gape gore wena ga o nthate.' A ntšhetša tša kgopolo ya gagwe kgakala Modibo, a bile a iša magetla godimo le fase go laetša go se ipelaele.

'Morwa, mmago o a go lahletša. Ga go mahumo a gago fa. Monna o ja mphufutšo wa phatla ya gagwe. Ga go motho yo a swanetšego go no hwetša dijo di lokile, a thome go ja le diatla a se a di hlapa. Sekolong gona o a ya, go rata le go se rate.' A araba morwa Mokgalabje Lekwete, a laetša gore o kgauswi le go befelwa. A re go realo, a tloga moo a bego a le gona – lesorong – a tsena ka ntlong.

[Letl: 44]

- 6.1.1 Hlaloša tswalano ya baanegwa bao ba boledišanago setsopolweng se. (2)
- 6.1.2 Ditiragalo tša setsopolwa se di direga lefelong le le itšego bjalo ka tikologo. Efa lefelo leo. (1)
- 6.1.3 Hlaloša gore thulano ye e tšwelelago mo setsopolweng e hlotšwe ke eng. (2)
- 6.1.4 Hlaloša mohola wa poledišano setsopolweng se. (2)
- 6.1.5 Na moanegwathwadi ke mang? Fahlela. (2)
- 6.1.6 Laetša ka fao diteng tša kanegelokopana ye di nyalelanago le hlogo ya yona ka go tsopola ditiragalo tše PEDI. (4)
- 6.1.7 Na mongwadi o šupa eng ge a re: 'Monna o ja mphufutšo wa phatla ya gawe'? (2)
- 6.1.8 Akanya maikutlo a mmagoModibo mabapi le pheletšo ya Modibo. Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 6.1.9 Na mongwadi o atlegile go tšweletša phego ge a ruma kanegelokopana ye? Hlaloša. (3)

[20]**GOBA**

6.2 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA B

YA KA MPHO ŠE

'Ke a go rata, fela ga o a swanela go dira bjalo. A re ye ke go iše gae. Ke itlhaganetše ke nyaka go ya go khutša.'

'Ra sepela bjang Temo? A ke re re swanetše go dula matšatši a mararo bjalo ka ge re kgopetše? Bothata ke eng?'

'Ga se selo rato, ke no ba ke gopotše mma kua gae. Ke be ke lebetše gore o rile ke tle ke mo iše ga rakgadi gosasa. Ka gore ke mo tshepišitše ke swanetše go no ya. Phutha moratiwa re sepele.'

Ba phuthaphuthile baratani ba babedi bale ebile ba šetše ba ikgašitše gaboSebotse. O ganelela ka sefatanageng Sebotse, ga a rate go kgaogana le wa pelo ya gagwe. O a gapeletša Temo, hlogo e a duma. Hlogo e dumela eng mola a swanetše a thabišwe ke mphufutšo wa phatla ya gagwe? Ke mo go tlogo bophelo le ditselanatselana tša bjona.

O ile Temo, o ile gae bowelakalana. E sa le a bea mokganya phatleng Sebotse, ebile kgwedi ke ya bošupa.

[Letl: 13]

- 6.2.1 Poledišano ya baanegwa setsopolweng se e thoma ka thulano. Na thulano yeo e hlotšwe ke eng? (2)
- 6.2.2 Ke mohuta ofe wa thulano wo o tšwelelago mo? (1)
- 6.2.3 Na Temo o tšere sephetho sefe morago ga thulano ye? (2)
- 6.2.4 Efa maikutlo a gago mabapi le sephetho seo Temo a se tšerego. (2)
- 6.2.5 Tikologo yeo e tšwelelago mo setsopolweng ke ya mohuta mang? Thekga karabo ya gago ka dintlha tše PEDI. (3)
- 6.2.6 Hlaloša mohola wa poledišano setsopolweng se. (2)
- 6.2.7 Laetša ka fao diteng tša kanegelokopana ye di nyalelanago le hlogo ya yona ka gona. (3)
- 6.2.8 Na mongwadi o atlegile go tšweletša phego ge a ruma kanegelokopana ye? Hlaloša. (3)
- 6.2.9 Hlaloša molaetša wa kanegelokopana ye. (2)

[20]

GOBA

6.3 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA C

MASOGANA

Moroko le Mosa ge ba se sa boledišana bjalo, ga se gore ke manaba, ke mo go tlogo sethaka. Ge le ka re le le batho la hlwela go ronana dinta mehla le mehla, o tsebe gore bophelo ga bo a felela. Ge o ka tlogela ngwana ka ntlong yeo e nago le digalase, wa re o boa wa hwetša a se a thuba ye nngwe, o tsebe gore ngwana yoo wa gago ga se a hlwe a eba motho. Go pšhatla mo ke go laetša go ba le bophelo. Moroko le Mosa le bona ge ba elwa bjalo ba bontšha gore le bona ke batho ba moriri.

Lapa la boMoroko le la boMosa a fane mafuri. Ga go na legora leo le laetšago mafuri a lapa le lengwe, a no tsenelana eka mafuri a tee. Ga se ka phošo ge re bona batho ba malapa a mabedi a ba kwana moo e lego gore bana ba bona ba robala moo ba ratago; ka gaboMoroko goba gaboMosa. O tla hwetša Moroko a kwaetše mapaing a Mosa mola Mosa a pompetše masethesetheng a malao a Moroko. Ba a ikgona ka gaboMoroko, ga o bone mang le mang a na le mpete wa gagwe?

[Letl: 25]

- 6.3.1 Baanegwa bao ba tšwelelago mo ba tswalane bjang? (2)
- 6.3.2 Thulano gare ga baanegwa ba e hlotšwe ke eng? (2)
- 6.3.3 Efa maikutlo a gago mabapi le seo se hlotšego thulano gare ga Moroko le Mosa. Theka karabo ya gago ka lebaka. (3)
- 6.3.4 Ke tikologo efe yeo e tšwelelago setsopolweng se? Thekga karabo ya gago ka lebaka. (3)
- 6.3.5 Na moanegwathwadi ke mang? Fahlela. (2)
- 6.3.6 Laetša ka fao diteng tša kanegelokopana ye di nyalelanago le hlogo ya yona ka gona. (3)
- 6.3.7 Na mongwadi o kgonne go fega mmadi ge a ruma kanegelokopana ye? Hlaloša. (3)
- 6.3.8 Hlaloša molaetša wa kanegelokopana ye. (2)

[20]

GOBA

6.4 Bala setsopolwa se gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

SETSOPOLWA SA D

NKA JA MO

Monna šo go thwe ke Kobaoba. Ruri ke nnete leinalebe ke seromo; gape monna yo o tloga a obaoba. Le ka se fete lekgarebe a se a letše molotšana. Molotšana wo ga se wa go raloka, o tloga a tiiša mohlagare ge a apiša kgarebe yeo. Ga se ka boreledi leleme la gagwe! A ema le lekgarebe, o tla bona ka go thalathala fase ga lona ka menwana ya maoto gore o raregile. Ga teenyana o tla bona tladi e šetše e itia le ge go se na maru.

Le ge a gotše a le kaaka Kobaoba, ga sešo a ikgoka ka tša lenyalo. Ngwana o na le yena le yo mongwe wa basetsana, fela tša go itlama le go ikhunela ga sešo a di bolela. Ke kgale a kwana le ngwana yo wa batho le ge ka mo ntle lefase e no ba la gagwe. Ngwana wa go loka, ngwana wa go hloka tshele, ngwana wa tlhompho, ngwana wa go ikilela, a kwana le yona phaga. O e bone e khukhuna e gopotše ditselanamabatha, o tla kwela ngwana wa batho bohloko. Ngwana wa pelo o di bone tše ka moka, a phanakela a goga.

[Letl: 39]

- 6.4.1 Na moanegwathwadi wa kanegelokopana ye ke mang? Efa lebaka la karabo ya gago. (2)
- 6.4.2 Leina la Kobaoba le mo tšweletša e le motho wa semelo sa mohuta mang? Tšweletša dintlha tše PEDI. (4)
- 6.4.3 Efa maikutlo a gago mabapi le maitshwaro a Kobaoba go ya ka setsopolwa. (2)
- 6.4.4 Bothata mo kanegelongkopana ye bo hlolwa ke eng? (2)
- 6.4.5 Laetša ka fao diteng tša kanegelokopana ye di nyalelanago le hlogo ya yona ka gona. (3)
- 6.4.6 Na mongwadi o atlegile go fega mmadi mo go kanegelokopana ye? Hlaloša. (3)
- 6.4.7 Hlaloša molaetša wa kanegelokopana ye. Tšweletša dintlha tše PEDI. (4)

[20]

PALOMOKA YA KAROLO YA D: 40
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 120